

ВПЛИВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА ЇХ ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ

IMPACT VALUE ORIENTATIONS SENIORS ON THEIR PROFESSIONAL IDENTITY

У статті розглядаються різні підходи до визначення поняття ціннісних орієнтацій особистості. Визначено сфери життєдіяльності, які стосуються ціннісних орієнтацій, їхні функції та значення в житті людини. Проаналізовано проблему ціннісних орієнтацій у психологічній і соціологічній науковій літературі, а також перераховано праці вчених, у яких ґрунтовно досліджується проблематика ціннісних орієнтацій. Зазначено, що кожна особистість має свою специфічну ієрархію ціннісних орієнтацій, що формується протягом життя, підкріплюючись новими цінностями. У роботі також подано зміст терміна «професійне самовизначення», під яким розуміють процес формування особистістю свого ставлення до професійної діяльності та способ його реалізації через узгодження особистісних і соціально-професійних потреб. Зазначається також, що юнацький вік є періодом інтенсивного формування системи ціннісних орієнтацій, що впливають на становлення характеру й особистості в цілому та на вибір професії.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, ієрархія ціннісних орієнтацій, професійне самовизначення старшокласників.

В статье рассматриваются различные подходы к определению понятия ценностных ориентаций личности. Определены сферы жизнедеятельности, которые касаются ценностных ориентаций, их функции и значение в жизни человека. Проанализирована проблема ценностных ориентаций в психологической и социологической научной литературе, а также перечислены работы ученых, в которых основательно исследуется проблематика ценностных ориентаций. Отмечается, что каждая личность имеет свою специфическую иерархию цен-

ностных ориентаций, которые формируются в течение жизни, подкрепляясь новыми ценностями. В работе также подается содержание термина «профессиональное самоопределение», под которым понимают процесс формирования личностью своего отношения к профессиональной деятельности и способ его реализации через согласование личных и социально-профессиональных потребностей. Отмечается также, что юношеский возраст является периодом интенсивного формирования системы ценностных ориентаций, влияющих на становление характера и личности в целом и на выбор профессии.

Ключевые слова: ценностные ориентации, иерархия ценностных ориентаций, профессиональное самоопределение старшекласников.

The article discusses the various approaches to the definition of value orientations of the individual. Defined spheres are related values, their function and meaning in life. The problem of value orientations in psychological and sociological scientific literature and described in which scientists work thoroughly investigate issues of value orientations. The author of the article notes that each person has a specific hierarchy of values, which is formed during the life backed new values. The paper also served meaning of the term "professional self", which is defined as the process of forming the personality of his relationship to professional work and the way of its implementation through coordination of personal, social and professional needs. It is noted also that adolescence is a period of intense formation system values, affecting the formation of character and personality in general and career choices. **Key words:** values, hierarchy of values, professional self seniors.

УДК 316.752

Щербань А.Д.,

асистент кафедри соціальної роботи,
соціальної педагогіки та соціології
Херсонський державний університет

За роки становлення нашої держави українське суспільство намагається сформувати систему нових цінностей через переосмислення старих. Сьогодні в епоху комп'ютерів і прогресивних інформаційних технологій учнівській молоді необхідно проявляти більшу активність, креативність, адаптуватися до прискореного темпу життя. Юнакам і дівчатам доводиться багато від чого відмовлятися, віддаючи більше сил та енергії зусиллям, спрямованим на досягнення життєвої мети. Сучасні старшокласники стали більш цілеспрямованим і володіють більшою силою волі, що цілком відповідає запитам суспільства.

Ціннісні орієнтації – відносно стійке, вибіркове ставлення людини до сукупності матеріальних і духовних благ, ідеалів, що розглядаються як предмети,

цілі або засоби для задоволення потреб життєдіяльності особистості. У ціннісних орієнтаціях акумулюється весь життєвий досвід, накопичений в індивідуальному розвитку людини, що визначає його взаємовідносини з іншими людьми, перетворення особистості, у тому числі стосовно самої себе. У цьому визначенні найбільш повно відображено зміст ціннісних орієнтацій людини, їхній динамічний характер, функції та значення в житті людини, у розвитку її особистості [3].

Однак необхідно зазначити, що ціннісні орієнтації вищого рівня формують світоглядні судження. Найточніше предметно-визначеною світоглядною ціннісною орієнтацією є ставлення людини до власного життя як елемента її життєвої позиції.

Ціннісні орієнтації стосуються:

– основних сфер самореалізації людини (праця, сімейне життя, суспільна активність, освіта, спілкування, відпочинок, розваги);

– матеріальних умов життя людини (стан навколишнього середовища, житлові умови тощо);

– соціально-моральних характеристик особистості (почуття, обов'язки, совість, ввічливість, практичність, тощо);

– відносин із різними категоріями оточуючих людей (друзями, товаришами, колегами, земляками та ін.).

Ціннісні орієнтації здатні змінюватися, що відображає трансформацію умов історичних тенденцій. Зміни в ціннісній структурі свідомості передбачають зміни світогляду, значеннєвої картини світу загалом і характеристики окремих його елементів. Ціннісні орієнтації реалізуються в поведінці або під впливом певних умов залишаються нереалізованими [7].

Вивчення впливу ціннісних орієнтацій особистості на різні сфери її діяльності підтверджує положення про те, що загальні та специфічні умови діяльності, перетворюючись у свідомості, по-різному виявляються в реальній поведінці. Причина істотних відхилень у поведінці однієї особи від іншої полягає в суб'єктивному сприйнятті цих умов, а також у різниці в їхніх ціннісних орієнтаціях, у структурі життєвих цінностей різних людей. Ціннісна сфера, безперечно, має величезне значення у формуванні й розвитку особистості індивіда, у регуляції його поведінки й діяльності [3].

Головним і найважливішим новоутворенням юнацького віку є особистісне та професійне самовизначення. Перше включає, крім всього іншого, ціннісну орієнтацію особистості. У зв'язку з вищезазначеним метою статті є вивчення впливу системи ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів. Важливим завданням є дослідження ціннісних орієнтацій старшокласників і відображення цих цінностей у діяльності й самореалізації.

У науковій літературі проблема ціннісних орієнтацій особистості ґрунтовно розглядається, зокрема, в дослідженнях С. Рубінштейна, Б. Ананьєва, М. Рокича, В. Ядова, М. Кагана, І. Кона. У гуманістичній психології проблема ціннісних орієнтацій відображена в роботах А. Маслоу, В. Франкла, К. Роджерса [4].

А. Маслоу вважав, що в основі особистості закладена мотиваційна сфера, тобто те, що рухає людиною та робить її особистістю. Цю сферу утворює низка взаємопідпорядкованих потреб: фізіологічні потреби, потреби в безпеці, любові, пошані. Серед потреб особистості найбільше значення має потреба в самоактуалізації людини, оскільки людина прагне максимально реалізувати весь свій потенціал здібностей [6].

Формування та становлення ціннісних орієнтацій юнаків і дівчат, що навчаються, полягає в тому, що, опановуючи будь-який предмет як певний фрагмент цілісної картини світу, вона одночасно розширює свій внутрішній світ, віднаходить у собі здатність творити, любити, вірити, сподіватися, жити для інших людей. Цінності організують пізнання й мотивують поведінку та діяльність особистості.

На проблему ціннісних орієнтацій звертали увагу такі відомі соціологи, як М. Вебер, Е. Дюркгейм, Ф. Знанецький, Т. Парсонс, Г. Спенсер, У. Томас. Вивчають цю проблему й сучасні науковці, зокрема О. Балакірева, О. Здравомислов, І. Мигович, В. Осовський, О. Ручка, М. Тима, І. Шапошникова й інші.

Ціннісно-мотиваційна сфера, безперечно, має величезне значення у формуванні й розвитку особистості індивіда, у регуляції поведінки й діяльності та, відповідно, у професійному самовизначенні особистості.

Проблема професійного самовизначення учнівської молоді посідає важливе місце в сучасному науковому просторі, оскільки стосується вирішального моменту в життєвому становленні особистості. Особливої актуальності вона набуває в старших класах. Усвідомлений вибір професії впливає на подальше життя особистості, визначає успішність її самореалізації, соціалізації, кар'єрного та професійного розвитку й зростання.

Професійне самовизначення – це процес формування особистістю свого ставлення до професійної діяльності та спосіб його реалізації через узгодження особистісних і соціально-професійних потреб [5].

Нові умови вступу молоді в трудове життя зумовлюються принциповими положеннями, які властиві сучасному суспільству, характеру її соціально-трудо-вих відносин, системі соціального

забезпечення тощо і які жорстко проєктуються на ціннісні орієнтації молоді й на перспективи її працевлаштування.

До нових умов вступу молоді в трудове життя можна віднести такі:

- конкуренція на ринку робочої сили, де працівник є товаром, а питання щодо вибору професії вирішуються в контексті поточного й перспективного стану ринку праці;

- наявність постійного надлишку робочої сили, результатом чого є безробіття, досить високе саме серед молоді;

- невизначеність професійного майбутнього, яка зумовлює необхідність формування готовності до можливих змін майбутньої професії та спеціальності, до постійного навчання та перенавчання [2].

Отже, зазначені соціально-економічні зміни не могли не вплинути на ціннісні орієнтації та професійне самовизначення учнівської молоді.

Професійне самовизначення – дуже складний процес, оскільки різноманіття професій включає в себе безліч спеціальностей. Особистість повинна розуміти, яка професія більше підходить їй, її яким та чи буде вона приносити задоволення. Цінності й ціннісні орієнтації формуються протягом шкільного віку, проте видозмінюються протягом усього життя, впливають на вибір життєвого шляху та професійне самовизначення. Проблему вибору життєвої позиції та професії вивчали такі вчені, як І. Кон, Е. Клімов, Л. Божович, В. Шадрікова, Н. Калугіна, Н. Пряжніков та ін.

Кожна особистість має свою специфічну ієрархію ціннісних орієнтацій, що формується протягом життя, підкріплюючись новими цінностями. Ціннісні орієнтації проявляються в різних формах, таких як цілі, установки, оцінки, нормативні уявлення, заборони; вони виступають орієнтиром діяльності індивіда й дозволяють оцінювати навколишній світ у плані добра і зла, правди і брехні, допустимого і забороненого, справедливого і несправедливого. Цінності несуть у собі моральні уявлення індивіда про те, що є правильним, позитивним чи бажаним, вони – усвідомлений чи інтуїтивний моральний вибір того, що для людини є важливим. Важливе місце в системі цінностей посідають цінності праці, і багато науковців вважають, що вони є базовими координатами діяльності [1].

Професійне самовизначення розглядається не тільки як конкретний вибір професії, а і як безперервний процес пошуку сенсу у вибраній, освоєній, виконуваній професійній діяльності. За такого розуміння професійне самовизначення – це процес виборів, які передують наступним крокам, кожен із яких розглядається як важлива життєва подія, яка визначає подальші кроки на шляху професійного розвитку особистості. Уявлення про існуючі професії складаються на попередніх вікових ступенях. Інформація про професії, врахування позиції близьких людей, особистісні схильності та здібності впливають на професійне самовизначення молоді.

Центром професійного самовизначення є ціннісно-моральний аспект, який передбачає розвиток самосвідомості й потреби в професійній компетенції. Важливими чинниками професійного самовизначення для особистості є усвідомленість цінності суспільно-корисної праці, загальна орієнтація в соціально-економічній ситуації в країні, усвідомленість необхідності загальної та професійної підготовки для повноцінного самовизначення [2].

Професійне самовизначення старшокласника як одне з новоутворень юнацького віку актуалізує проблему сформованості ціннісних орієнтацій. У ранній юності відбувається відкриття внутрішнього світу, пов'язане з переживанням його як цінності. Щоб людина могла відкрити себе як неповторну, унікальну особистість, їй необхідно вивчити соціальний світ, у якому вона живе і який нерозривно пов'язаний із нею. Уже в підлітковому віці людина вперше звертається до себе з питанням самовизначення. Більш актуальною стає проблема самовизначення та професійної самоорієнтації в юнацькому віці. Незважаючи на всі суб'єктивні труднощі, що виникають у цьому життєвому періоді, пошуки життєвого призначення та професійне самовизначення мають позитивний потенціал: розширюється система цінностей, юнак починає краще розуміти навколишній світ і самого себе, стає насправді самим собою.

Система ціннісних орієнтацій виступає «згорнутою» програмою життєдіяльності та служить підставою для реалізації визначеної життєвої моделі особистості. Ціннісні орієнтації – це узагальненні уявлення людей про цілі й норми своєї пове-

дінки, вони також втілюють історичний досвід і концентровано виражають сенс культури епохи, певного суспільства в цілому. Це існуючі у свідомості кожної людини орієнтири, відповідно до яких співвідносяться її дії. Для юнацького віку, крім традиційних цінностей суспільства, особливе значення має орієнтація на особистісне спілкування з однолітками, ситуації зіткнення з протилежними поглядами, думками [3].

Юнацький вік є періодом інтенсивного формування системи ціннісних орієнтацій, що впливають на становлення характеру й особистості в цілому. Вибір професії, який здійснюється на етапі переходу від дитинства до дорослості, надає новий характер самовизначенню особистості. Професійну орієнтацію, яка має на меті підготувати школяра до професійного самовизначення, розглядають як соціальну проблему. Свідомий вибір професії здійснюється на основі уявлень про професії й види діяльності та ставлень до них, що формуються у свідомості особистості з дитинства.

В основі професійної орієнтації знаходиться соціальна орієнтація людини, тобто визначення нею свого місця в суспільстві. Професійне самовизначення – це передусім орієнтація на певну соціальну позицію, що передбачає усвідомлення людиною свого соціального минулого, сучасного, майбутнього. Така «соціально-професійна» орієнтація формується на основі усвідомлення особистістю свого соціального походження, реальних умов та обставин щодо певної соціальної позиції та своїх можливостей змінити її, а також усвідомлення перспектив розвитку суспільства й аналізу своїх можливостей у зв'язку із цими перспективами.

Оскільки професійне самовизначення найтісніше пов'язано з плануванням майбутнього, воно розглядається як один із найважливіших аспектів особистісного самовизначення старшокласників. Головною вимогою щодо випускників є вимога зробити професійний вибір, тому завдання вибору професії стає завданням вибору життєвого напрямку. Професійне самовизначення здійснюється через самопізнання особистості з метою усвідомлення своєї «реальної

спрямованості», через здійснення виборів і прийняття рішень, а також через пошук оптимальних і прийнятих способів реалізації цих рішень, коригування професійних планів у напрямі їх більшої реалістичності [1].

Отже, під професійним самовизначенням розуміється процес само-реалізації особистості в професійній діяльності на основі найбільш повного використання своїх здібностей та індивідуально-психофізіологічних можливостей. Вибір професії є дуже важливим життєвим кроком, і від того, наскільки правильно обрано життєвий шлях та сформовано ціннісні орієнтації, залежить духовний стан особистості, її місце серед людей. Важливим моментом у професійному самовизначенні особистості є вплив на нього властивостей особистості, які б опирались на систему ціннісних орієнтацій і потреб. Тому ціннісні орієнтації, які формуються з дитинства, проектується на ставлення учнів до професій і проявляються в професійному самовизначенні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закатнов Д. Технології підготовки української молоді до професійного самовизначення : [монографія] / Д. Закатнов. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 160 с.
2. Человек и его работа (социологическое исследование) / под ред. А. Здравомыслова, В. Рожина, В. Ядова. – М. : Мысль, 1967. – 392 с.
3. Іванова Л. Динаміка ціннісних орієнтацій студентів педагогічного ВУЗУ / Л. Іванова, В. Овсянікова // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 4. – С. 16–19.
4. Котельник А. Соціально-психологічні чинники формування ціннісних орієнтацій старшокласників / А. Котельник // Соціальна психологія. – 2007. – № 6. – С. 146–154.
5. Кочкурова О. Профорієнтаційне консультування як необхідна складова професійного самовизначення старшокласників / О. Кочкурова // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент : збірник наукових праць / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – 2012. – № 10. – С. 82–88.
6. Маслоу А. Самоактуалізація. Психологія личности / А. Маслоу. – М. : Прогресс, 1982. – 304 с.
7. Соціологічна енциклопедія / укладач В. Городяненко – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.